

Farkas Péter

A szeretet intimitása

Buda Béla fontosabb családügyi munkáinak áttekintése

Buda Béla Tanár Úr korunk ritka polihisztorainak egyike volt. Hihetetlenül gazdag munkássága kötetek sokaságában testesült meg. Munkái számos terület alapműveivé váltak. Hatalmas műveltsége révén új szakterületi utakat jelölt ki. Halála után Bagdy Emőke egy interjúban azt mondta róla, hogy olyan zászlóvivő volt ő, aki mögött nem volt tábor, mert annyira messze járt előttük.

Így volt ez sokrétű családügyi kutatásai terén is. Megteremtője volt a rendszerszemléletű családmodellnek, foglalkozott a család-társaslélektani rendszer funkcióival, éppen úgy, mint a családsegítés vagy a családi életre nevelés kérdéseivel. Vizsgálta a házasság dilemmáit napjaink társadalmában, kifejtette a család lélektani rendszerének fejlődését és változásait, sokat tett a családok lelki egészségvédelméért. Hazánkban a szexológia első átfogó kutatója, aki e tárgykörből is alapműveket publikált. Utolsó publikációja a házasság és a család mai problémáit vizsgálta – tanulmánya éppen Kapocs folyóiratunkban jelent meg. E cikkben lényegében kijelölte egy új családpolitika feladatait is. Tartozunk azzal a Tanár Úrnak, hogy törekszünk átfogó javaslatai megvalósítására, építve a „szereket intimitását”.

Ebben az írásműben családügyi munkássága előtt akarunk tisztelni, a teljesség igénye nélkül.

A család fontosabb fogalmi jellemzői

„A család a társadalom minden változása, bonyolódása ellenére alapvető intézmény maradt, amely az egyén életérzésének és életvezetésének fontos meghatározója.”¹ A család ma valamennyi társadalomtudományi ág érdeklődésének középpontjában áll.

A család egyetemes emberi jelenség.² Minden ismert kultúrában és társadalomban megtalálható. A rokonsági rendszer magva, és a munkamegosztás prototípusa. A család magán hordozza a kultúra és a társadalmi struktúra jegyeit. A család-kultúra-társad-

dalmi szerkezet kapcsolatrendszer kétoldalú: a család egyrészt hordozza a kultúra és a társadalmi struktúra jegyeit, ugyanakkor a kultúra képviselő, fenntartó, továbbadó szerve és a társadalmi struktúra alapeleme.

Amellett, hogy a család stabil társadalmi jelenség, állandó változásban is van.³ A változás mechanizmusai és mozgatói nem ismertek eléggé. Nem tudni, hogy a változások üteme vagy mértéke az egész társadalmi rendszer felől nézve mennyire adekvát, eleget-e, vagy éppen – a szociológiai funkcionalizmus kifejezését kölcsönözve – „diszfunkcionálisan” túlzott.

A család folyamat, amely fázisaiban jellegét és társadalmi szerepét, jelentőségét változtatja. Szociális és kulturális tényezők befolyását ebben a megváltozott társadalmi jelentőségben nem tudjuk. A folyamatot alapvetően biológiai törvényszerűségek mozgatják. A család biológiai, lélektani és szociális megnyilvánulások komplex egysége is, amelyben az egyes jelenségszintek egymással való kapcsolata és relatív jelentősége nem világos.

A család rendkívül rugalmas, szinte Próteusz-szerű társadalmi képződmény, a legkülönbözőbb emberi kapcsolatformákat képes magában foglalni, különböző funkciókat tud betölteni, variációi igen széles skálát alkotnak, ugyanakkor a változások „közös nevezője” alig állapítható meg.

Szereposztási és kommunikációs mintái a társadalom intézményeinek viszonyismániai számára is prototípusok.⁴ Látszólagos egyszerűsége ellenére is bonyolult szervezet. Gazdasági egység, mint az otthon, az élet kerete, vitális lélektani szükségletek teljesülésének terve, a szociális integráció központja, a gyerekek számára a társadalmi környezet első megjelenése.

Házasság és család a modernitás és a posztmodernitás időszakában

A modernitás együtt járt az individualizációval, liberalizációval, s az anyagi jólét új életperspektíváit nyitotta meg.⁵ Létrejött a nukleáris család, melynek

során csökkent a gyermekszám, nőtt a válások és különélések száma. Ugyanakkor nőtt a pszichoszociális homogámia, a szexuális összhangot viszont csökkentette az új partnerek bekapcsolódása. A korszak magával hozta a tanácsadási és terápiás szolgáltatások, valamint a családterápia kiépülését. A posztmodernitás pedig a házasságkötések életkori kitolódását, számszerű csökkenését, illetve a házasság nélküli, átmeneti, akár családszerű együttélések számának emelkedését.⁶ A késleltetett felnőtté válás összefügg a pszichoszexuális és pszichoszociális éretlenséggel. A születésszám pedig tovább csökkent. Mindkét nemre jellemző a magány vagy a „szingliség” érzése. Ezzel egyidejűleg a posztmodern korban megnőtt az igény a közösségek és a spiritualitás iránt. Magyarországon is megjelent a posztadoleszcencia. Elterjedt a fogyasztói mentalitás, az „élménytársadalom”, illetve a „kockázati társadalom”. Ugyanakkor a szocializmusban az abortusz lett a „családtervezés” eszköze. A nyolcvanas évektől csökkent a születésszám, nőtt a válások és együttélések száma.

Családi életre nevelés

A családi életre nevelés igen komplex feladatkör, melynek nincs standard megoldási módja.⁷ Folyamat, amely során a következő nevelési, illetve pszichológiai feladatoknak kell megvalósulniuk különböző mértékben és különböző konstellációkban az egyes életszakaszokban:

- a) a biopszichológiai fejlődés folyamatainak felszabadítása, segítése
- b) fejlődési különbségek kompenzációja
- c) a fejlődést zavaró külső (például családi) traumák ellensúlyozása
- d) nemspecifikus, feltételszerű készségek és képességek fejlesztése
- e) ismeretközlés
- f) készségtréning, új szociális képességek (skillek) tanítása
- g) indirekt nevelési effektusok a pedagógus személyiségének, modelljének hatásán át, a pedagógia által képviselt értékek azonosulása és mintakövető átadása révén.

A lehetőségekhez és a feltételekhez (például a felkészültség feltétele szerint a pedagógusokat illetően) célszerű programokat kialakítani. Általában jobb több, különböző, egymásra épülő időszakokban érvényesülő rövid, intenzív programokat beiktatni, mint tantárgy-

szerűen és az iskoláskor meghatározott szakaszaira koncentráltan foglalkozni a családi életre neveléssel.

A családi életre nevelésbe speciális képzettségű szakemberek (például képességfejlesztő tréner, kommunikációs szakemberek stb.) bevonására is szükség lehet. A szülők támogatása lényegesen segíti a nevelők munkáját. A szülőkkel való foglalkozás pedig fejleszti a szülői családi minták pozitív érvényesülését.

Fontos tényező, hogy a családi életre nevelés segítse elő a párkapcsolati kultúrát! Rendkívül jelentős meglátása ez Buda Bélának több évtizeddel ezelőtt, melyet jószerével csak ma hangsúlyozunk kellő mértékben. Elkészült egy tankönyv és gyakorlati kézikönyv részletes koncepciója is, mely a családi életre neveléssel foglalkozik.⁸ (Sajnos a kötet megírására már nem került sor.) Csak a koncepció fejezetcímeit ismertetjük, azonban ez is igen gazdag tematikát takar:

1. A családi élet motivációs és készségvilága
2. Ideálok, értékek, normák a családra vonatkozóan
3. Családi életre nevelés – a hiány anatómiája
4. CSÉN-megközelítés útjai – a tudományos adatok szempontjából
5. A szexuális nevelésfolyamat, fázisok, kölcsönhatások és együttműködések
6. A gyermek vállalása – a családi fejlődési ciklus egyik fordulópontja
7. Intézményes nevelési lehetőségek
8. Családi élet és társadalom.

A nevelés eredménye az alkalmasság, mely azt jelenti, hogy valaki felnövekedvén képes a megfelelő pár megtalálásra, vele szoros kapcsolat kialakítására, családalapításra és gyermekek harmonikus felnevelésére.

A család segítésének és erősítésének irányelvei⁹

A/ Irányelvek

1. „Ismerjük meg a családot! A meglévő ismereteken túlmenően” a segítéshez további szempontok is szükségesek. Ezért érdemes megkérdezni munkatársakat, tanulmányozni – ha vannak – feljegyzéseket, és arra használni a családdal való érintkezés különféle alkalmait, hogy az empátia segítségével jobban megértjük a problémákat, de az erőforrásokat is.
2. Tisztázzuk saját érzelmi viszonyunkat a családdal! Segíteni csak feltétel nélküli elfogadás (Rogers) és tisztelet alapján lehet. Negatív érzelmeink zavarhatják saját hitelességünket.

3. A segítő is rászorul a segítségre, kell tehát a team támogatása, szükség lehet szupervízióra, gyakran tanácsra (például etikai és jogi dilemmák esetében).
 4. A teljes család helyzetének és érdekeinek figyelembevétele szükséges. A bajban lévő, beteg, problémás stb. családtag ügye az egész család viszonyaira sokszor árnyékot vet.
 5. A segítőnek saját személyiségét és a kialakult (optimálisan szolgáltató jellegű) kapcsolatot kell felhasználnia a segítségre.
 6. Új típusú, lehetőleg az egész családot magába foglaló megbeszélés(ek) szükséges(ek) a segítséghoz, amikor a körvonalazódó megoldási módok kerülnek elő.
 7. A család saját erőinek, aktivitásának mozgósítása, támogatása az igazi segítség, továbbá a rokonsági és baráti rendszer vagy a közösség célzott (katalitikus) bevonása; „katalitikusan” célszerű az anyagi és szervezési támogatás (empowerment).
 8. A problémás család rendszerint „elvesztett” az államigazgatás, a társadalombiztosítás, a jog stb. világában; az információk, pszichoedukáció, ügyintézési segítség gyakran nélkülözhetetlen, és többet érhet, mint az anyagi támogatás vagy a pszichológiai beavatkozás.
 9. A továbbküldés a segítő felelősségére történjen, vagyis lehetőleg meglévő kapcsolat vagy hálózatiság alapján, amely az illető hatósággal, szervvel, intézménnyel vagy személlyel való kapcsolatfelvételt jelent.
 10. Önsegítés, kölcsönös támogatás, érdekképviselet kezdeményezése – ha csak lehetséges – fontos, és megelőzési, erősítési távlatokkal bír.
 11. A segítség próbáljon kapcsolódni közösségi, területi programokhoz, ha ilyenek vannak (például kisebbségek, hátrányos helyzetűek támogatása, egészségesiskola-mozgalom, demonstrációs projektek, gyermekvédelmi, tehetséggondozási stb. munka), ugyanis ilyenkor nemcsak pénzügyi lehetőségek, hanem motivációk is jobban mozgósíthatók.
 12. A segítséghez szükséges hálózatiság (azaz kapcsolatok az önkormányzat, az egészségügy, a szociális gondoskodás stb. más tényezőivel) fontos része, hogy más hasonló segítőkkal is legyen kapcsolat. A leggyakoribb párhuzam egyházi és világi intézmények, csoportok, szakemberek tevékenysége között alakul ki, és ezek együttműködése nagyon hasznos lehet.
 13. Itt feladatmegosztási lehetőségek is adódnak. A segítség minden formájában optimális, ha a segítő rövid és tárgyyszerű módon, szükség esetén több, összehangolt fázisban beavatkozik, úgy, hogy ezzel a család autonómiáját, saját döntését respektálja, és ezen át mozgósít, aktivizál.
 14. A segítő családrendiségi, családterápiás, illetve családpszichológiai képzettsége, jártassága előnyös a családot fejlesztő-erősítő munkában.
 15. A segítőnek magának is fejlődnie kell, ezért tapasztalatainak diszciplinált összegyűjtése, értékelése, megbeszélése előnyös, mert fejlesztő visszajelzéseket adhat.
- B/ Családsegítés – a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia *Boldogabb családokért* című körleveléből kerültek a kötetbe a szerző által írt javaslatok:¹⁰
1. Az egyház képviselje a jól működő család értékét, emberi, társadalmi jelentőségét.
 2. Alakítson ki segítő családpolitikát a saját működésén belül.
 3. Segítse az egyház a nem keresztény családokat, a nem házasságban élőket.
 4. Komplex emberképet közvetítsen.
 5. Az egyház képviselje a szaktudományok szempontjait. Munkája során alkalmazza a következőket:
 - önsegítés és kölcsönös támogatás
 - tanácsadás és terápia
 - megelőzés, fejlesztés, tréning
 - a nevelés lehetőségei.
- Szexuális viselkedés¹¹**
- Sokan e témakör kutatásáért Buda Bélát „szexológusként” kiszorították a szakmai közéletből. Ez a szocialista prűd rendszer megszűnte után sem változott jelentősen. Így ír erről a Szexuális viselkedés című kötete előszavában: *„Megjelenő tanulmányaim nem váltottak ki visszhangot. Könyvek révén az általános közvéleményre sikerült valamelyes befolyást gyakorolnom, de a medicinára nem, és saját szakmámban, a pszichiátriában, és azon belül a pszichoterápiában is inkább izolálódtam a szalonképtelen szexológia miatt.”* Buda Béla e téren is igen széleskörű munkásságát jól tükrözik a kötetében taglalt témakörök:
- I. Szexualitás és társadalom
 - II. Nemiség, biológia, tudomány
 - III. Önkielégítés
 - IV. Szexuálpatólógia

- V. Impotencia
VI. Homoszexualitás

A következőkben csak két témakört érintünk vázlatosan:

- a szexualitás szociológiája fejezetből röviden a mai trendeket
- a szexuális nevelésfolyamat főbb szempontjait.

A modern társadalom szexualitásban bekövetkezett trendek¹²

Az egyik irányvonal, hogy a különböző iskolázottságú rétegek nemi életében eltérések vannak. Ezek főleg a férfiak között kifejezettek. Az iskolázottság foka ugyanis leginkább a társadalmi réteghellyel korrelál. A felső rétegek fiaira és lányaira a nemi élet késleltetése a jellemző, míg az alacsonyabb rétegeknél előbb kezdik a nemi életet. A promiszkuitás a férfiak között nagy, a szexuális élet nem stabil. A középső réteg szabályszerűségeiben a két szélső réteg közt helyezkedik el.

Egy másik trend, hogy a szexualitás kulturált-ságbeli különbségei fokozatosan eltűnőben vannak, és a nemi élet mindinkább a kölcsönösség és az egyenlőség, valamint a változatosság felé halad, noha az emberek többségének körében ez még nem jellemző.

A harmadik trend a nemi élet korai megkezdésének és általában nagyobb gyakoriságának trendje.

A „szexuális forradalom” sokkal inkább a szexuális audiovizuális ingerek és tömegkommunikáció által közölt stimulusok „forradalma”, és kevésbé a tényleges viselkedés, amely általában egyik generációról a másikra még modern körülmények között sem változik túlzottan nagymértékben.

A szexuális nevelésfolyamat¹³

- Ismeretek a szexualitásról – családi és intézményes feladatok fejlődéslélektani folyamatmodellben.
- Önértékelés, empátia, intimitás fejlesztése – az identitást kívülről érő pressziók (kortárs csoport, deviáns minták, pornográfia stb.) kivédésének technikái, a nemi sztereotípiák (a szépségideálok) lebontása.
- A pszichoszexuális fejlődés fejlesztő tudatosítása és segítő kísérlete – konzultációs lehetőségek, közvetítés konfliktushelyzetekben, krízisintervenció.

- A szexualitással és párkapcsolatokkal összefüggő hiteles és fejlesztő kommunikáció elősegítése – a szülői háztól az iskolán át a társadalomig.
- A szexuális identitás erősítése a kölcsönösség és tolerancia, a fejlődés és az alkalmazkodás dimenzióiban.

A házasság és család a mai társadalomban¹⁴

A házasságról sokan leírták már: válságban van. Azonban az élettársi kapcsolat nem igazi alternatívája a házasságnak. Nem lehet a házasságot „leírni”, elparentálni. De nem lehet magára hagyni sem. A házasság és a család kulturális „univerzáléként” értelmezhető, melynek funkciói:

- individuális élettér
- életszervezési, gazdasági egység, munkamegosztási alapstruktúra
- szexualitás és gyermekvállalás, szocializáció
- szakrális esemény (integrálnak a rítusok)
- jogi rendszer és szabályozás.

Ugyanakkor a házasság nemcsak azért létezik és mondható életképesnek, mert nincs alternatívája – az embernek, a modern embernek is, igen nagy lelki szüksége van rá. Még a lelki fejlődés sem haladhat zavartalanul, ha valaki fiatal felnőttkorát magában éli. Sokat jelent a másik teljes elvállalása is. Ebben rejlik a házasságnak mint klasszikus együttélési formának a sajátos értéke, előnye is.

Mindezek figyelembevételével Buda Béla a következő családszociológiai ajánlásokat fogalmazta meg:¹⁵

- Fokozni kell a családokkal kapcsolatos társadalmi és politikai tudatosságot tudományos alapon.
- Legiszlatív és adminisztrációs családpolitika helyett segítő és erősítő családpolitikára van szükség.
- A család tényleges funkcióit és nem kereteit kellene védeni.
- A szociálpolitika mellett a lélektani és pszichoszociális segítség a fontos.
- A családsegítés közösségi változatait kell segíteni.
- A családi életre nevelés elsősorban a párkapcsolati viselkedés, kommunikáció és szexualitás témaköreire koncentráljon (marriage enrichment, marital communication training, marital problem solving).
- A média támogassa a CSÉN-t.

Társadalomlélektani irányelvek egy új családpolitikához¹⁶

[Buda Béla megfogalmazott irányelvei egyben összegzésként szolgálnak ez irányú munkássága előtt tisztelgő emléktanulmányunkhoz.]

- A nehézségek dacára a házasság és a család értékének helyreállítása és erősítése elsőrendű társadalmi érték!
- Jelentős a keresztény hit és értékrendszer szerepe a házasság és család megőrzésében – ez kutatási feladat. Fontos, hogy a család- és közösségi terápiák terjedjenek ki a lelki, viselkedési problémákkal küzdőkre. A család erőforrás számukra.
- A terápiás ellátásokban a társas rendszerek koevolúciója kiemelt cél.
- A házasság és a család tagjainak konvergens személyiségfejlesztése sokat segíthet (technikák: mediáció, coaching, párkapcsolati kommunikáció, konfliktus- és krízismegoldás fejlesztése, szociális marketing).
- A házasság- és családsegítő munkához szükséges lenne – társadalomlélektani szempontból – a kvalitatív új technikák révén a valóság megismerésére.
- A házassággal és családdal kapcsolatos fejlődési igények serkentő tényezője kell legyen az új spontán tanulás örömeinek élménye.

Irodalom

A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. 1994 [1986] Tankönyvkiadó, Budapest

Empátia – a beleélés lélektana. 1994, 4. kiadás, Ego School, Budapest

A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. 1988, 3. kiadás, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest

A szexualitás modern elmélete. A szexuális viselkedés lélektana. 1986, 6. kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest

Párválasztás. A partnerkapcsolatok pszichológiája. (Szilágyi Vilmosmal közösen). 1988, 2. kiadás, Gondolat, Budapest

Szexuális viselkedés. Jelenségek és zavarok – társadalmi és orvosi dilemmák. Tanulmányok. 1994, Animula, Budapest

Mentálhigiéné. A lelki egészség társadalmi, munkaszervezeti, pszichokulturális és gyakorlati vetületei. Tanulmánygyűjtemény. 1994, Animula, Budapest

Elmélet és alkalmazás a mentálhigiénében. 1998, OAI-Támasz, Budapest

A pszichoterápia alapkérdései. 1999, OAI-Támasz, Budapest

A lélek közegészségtana. 2001, Animula, Budapest

Buda B. – Hajnal A.: A család. 1972, Tempó, Budapest

A házasság és a család problémái – a társadalomlélektan szempontjából. In.: Kapocs, XII. évf. 2. szám, 2013 nyár

Jegyzetek

- 1 Buda Béla: A lélek közegészségtana, Animula Kiadó, 2001., 83–86. o.
- 2 Buda Béla – Hajnal Albert: A család, kézirat pszichológus hallgatók számára, Tempó Kiadó, 1973., 62–63. o.
- 3 Buda – Hajnal id. mű, 62–63. o.
- 4 Buda Béla id. mű, 128–134. o.
- 5 Buda Béla: A házasság és család problémái. In.: Kapocs XII/2, nyár, 2013., 2–14. o.
- 6 Buda Béla id. mű, 2–14. o.
- 7 Buda Béla: Családi életre nevelés. In.: A lélek közegészségtana, Animula Kiadó, 2001., 89–113. o.
- 8 Buda Béla: Családi életre nevelés, Tankönyv és gyakorlati kézikönyv koncepciója, In.: Buda Béla: A lélek közegészségtana, Animula Kiadó, 2001., 114–116. o.
- 9 Buda Béla id. mű, 87–88. o.
- 10 Buda Béla: A családsegítés útjai, In.: A lélek közegészségtana, Animula Kiadó, 2001., 135–148. o.
- 11 Buda Béla: Szexuális viselkedés, Animula Kiadó, 1994. és A szexualitás modern elmélete, Tankönyvkiadó, 1986.
- 12 Buda Béla: A szexualitás szociológiája. In.: Szexuális viselkedés, Animula Kiadó, 1994., 31–48. o.
- 13 Buda Béla: Családi életre nevelés. In.: A lélek közegészségtana, Animula Kiadó, 2001., 114–116. o.
- 14 Buda Béla: Házasság és család a mai magyar társadalomban. id. mű, 117–123. o.
- 15 Buda Béla: Kell-e reformálni a családot? id. mű, 123–128. o.
- 16 Buda Béla: A házasság és család problémái. In.: Kapocs XII/2, nyár, 2013., 2–14. o.